

*Egy fejezet 1848-i sajtónk történetéből:
Julian Chownitz „Die Opposition”-ja*

S. LENGYEL MÁRTA

1848. március 19-én, négy nappal a sajtószabadság kivívása után megjelent a márciusi fiatalok első lapja, a PÁLFI Albert szerkesztette *Marczius Tizenötödike*, alig három hét múlva, április 9-én pedig az érdeklődők már kézbe vehették egy sok tekintetben hasonló szellemű német nyelvű lap mutatvány-számának példányait is.

Az új lap szerkesztője, a félmagyar-félszlovák származású Julian CHOWNITZ, aki 1814-ben Érsekújváron született a császári hadsereg egyik tisztjének fiaként, 1848 előtt meglehetősen kanyargós, szélsőséges végletek között mozgó életutat járt meg. Pályáját az olmützi kadétiskolában kezdte s ennek elvégzése után egy ideig tisztként szolgált. De nagyobb hírnévre vágyva, hamarosan megvált a hadseregtől s 1836-tól fogva az irodalomnak és az újságírásnak élt Németországban. Röpirataiban más németországi osztrák emigránsokhoz hasonlóan maga is bírálója volt a metternichi rendszernek, 1847-ben azonban gyökeres fordulatot téve hazatért, s — a múltját feledni látszó METTERNICH herceg jóvoltából — vasúti hivatalnok lett Grazban.¹ Ám az itteni munkát persze csupán kényszermegoldásnak tartotta. Mihelyt értesült tehát az európai forradalmi hullám megindulásáról, megint csak felkerekedett, s ezúttal Pestre utazott abban a reményben, hogy a magyar forradalom fővárosában végre méltó szerephez fog jutni. S várakozásában nem is csalódott. Pestre érkezvén ugyanis mindjárt felfigyelt arra, hogy a pesti nép nagyobbik, németajkú fele a politikai kérdések iránti megnövekedett érdeklődését radikális német nyelvű napilap hiányában csak fogyatékosan elégítheti ki. S német nyelvű újságíró lévén, mi sem volt természetesebb, mint hogy e hézag betöltésére éppen magát találja hivatottnak — annál is inkább, mert most, amikor immár a kormánytényezőket is szabadon lehetett bírálni, lapszerkesztőként kedvére kiélhette köztöködési hajlandóságát is.

Ujjonnan indítandó lapjához azonban természetesen mindenkéllött kiadót kellett találnia. S bár az új sajtótörvény szerint lapkiadáshoz immár nem volt szükség előzetes engedélyre, vagy néki, vagy kiadójának megfelelő pénzbeli biztosítékot (kauciót) kellett letétbe helyeznie. De a kiadó bizto-

1. Mindezekről részletesen szól CHOWNITZ élettörténetéről készülő nagyobb munkám.

sítása nem okozott nehézségeket. Julius MÜLLER, a MÜLLER-testvérek Szervita téri könyvkereskedésének társtulajdonosa ugyanis, bár a konzervatív irányú pesti klub, a Gyülde tagja lévén, különösebben nem lelkesedett radikális nézetek terjesztéséért, habozás nélkül vállalta a lap kiadását (feltehetően, mert üzleti sikert várt tőle). Fejtörést okozott viszont az óvadék letételének a kérdése, jöllehet a lap első száma már április 10-én, azaz még éppen a törvények megerősítése előtt jelent meg, s így — mint a belügyminiszter is közölte az érdekeltekkel — MÜLLER és CHOWNITZ a sajtótörvény értelmében „a biztosíték letételére csak két hónap alatt kötelesek . . . de akkor pontosan s okvetlenül”.² Végül azonban ez a probléma is megoldódott úgy, hogy a kiadó édesanyja, Theresia MÜLLER június 9-én aláírt egy 5000 pengőforintnyi sajtóbiztosítéki kötelezvényt, s azt rátábláztatta a belvárosi Fehérhajú utcában 440. sz. alatt fekvő házára.³

Április 10-én, hétfőn este tehát *Die Opposition* címmel már kikerülhetek a Trattner—Károlyi nyomdából a lap első rendes számának példányai, s ezeket azután vasárnap kivételével naponta követték a további számok is. A lap példányonkénti ára kezdetben 2 pengőkrajcár, havi előfizetési díja pedig 50 pengőkrajcár volt.⁴ Am gondoskodni kellett a lap postai terjesztéséről is, s ehhez külön engedélyt kellett kérni a belügyminisztériumtól, az pedig megalakulásának napjaiban ennél fontosabb ügyekkel volt elfoglalva. A kiadó tehát az esetleges vidéki és külföldi megrendelőket átmenetileg arra kényszerült felszólítani, hogy igényeikkel forduljanak a legközelebbi könyvkereskedéshez.⁵ De közben persze SZEMERE Bertalan belügyminisztert is újra meg újra megostromolta a döntésért, mígnem az 1848. május 15-i számból végre megtudhatták az olvasók, hogy a minisztérium engedélyezte a lap postai terjesztését.⁶

2. Erről SZEMERE Bertalan belügyminiszter 1848. máj. 7-én kelt rendelete alapján Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: FL), Pest városának levéltára (a továbbiakban: PVL), tanácsülési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: TJK) 1848. máj. 11. 7176.
3. MÜLLER kérvénye Pest városának polgármesteréhez, s. d. [1848. jún. 9. v. 10.], Magyar Országos Levéltár, Bp. (a továbbiakban: OL), az 1848—49-i minisztérium levéltára (a továbbiakban: '48ML), a belügyminisztérium iratai (a továbbiakban: BM), a rendőri osztály iratai (a továbbiakban: Rend.) 1848—2—53; FL PVL TJK 1848. jún. 10. 8836 és 1848. jún. 26. 9131; ROTTENBILLER Leopold pesti polgármester SZEMERÉHEZ, Pest, 1848. jún. 26. FL PVL Engedélyek 311 és OL '48ML BM Rend. 1848—2—53; FL PVL TJK 1848. júl. 17. 10594; ROTTENBILLER SZEMERÉHEZ, Pest, 1848. júl. 17., OL '48ML BM Rend. 1848—2—127; SZEMERE Pest városához, Bp. 1848. nov. 9., OL '48ML BM Rend. 1848—2—203.
4. A lap címe: *Die Opposition*. Pest, 1848. ápr. 10.— . . . Verantwortlicher Red. Julian CHOWNITZ. Verleger Julius MÜLLER. Druck von TRATTNER—KÁROLYI, 1848. júl. 1-től Rudolf EISENFELS, 1848. júl. 8-tól TRATTNER—KÁROLYI. Megj. naponta vasárnap kivételével este 7-kor, a máj. 29-i 42. számtól reggel s a jún. 2-i 46. sz.-tól hétfő kivételével. — 1 pengőkrajcár = 2,5 váltókrajcár, 1 forint = 60 krajcár mindkét pénznemben.
5. *Die Opposition* (a továbbiakban: Opp.) 1848. ápr. 11. 2. sz. 8. l.
6. A postai terjesztés engedélyezésére vonatkozó iratok: SZEMERE Pest város elnökéhez, Bp. 1848. ápr. 28., OL '48ML BM Általános iratok 1848:193; SZEMERE KLAUZÁL Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterhez, Bp. 1848. júl. 8., OL '48ML BM Rend. 1848—2—51. — Vö. Opp. 1848. máj. 12. 28. sz. 111. l. jz.; máj. 15. 30. sz. 119. l.

Az új lap szerkesztője a leendő olvasókat már a mutatványszámban tájékoztatni kívánta irányvonaláról. „Lapunk címe kifejezi törekvésünket. Minden valótlanak és felemáságnak az oppozícióját! — írta. — *A szabadságnak igazi és teljes valósággá kell válnia!*” Monarchia, köztársaság — mellékes dolgok s végső soron csak szavak, hisz mindegyikkel be lehet csapni és félre lehet vezetni a népet. „A földolog, hogy azt, amit a nép magának adott s amit a koronás fő jóváhagyott, nevezetesen az *államszerződést, az alkotmányt — megtartsák*; mi több: maradéktalanul ki is fejlesszék.” Szüntelenül haladni kell tehát, s az intézményeket fáradhatatlanul javítani. Mindezt azonban lehetőleg békés úton, mert az erőszakos forradalom csak akkor bír létjogosultsággal, ha a hatalmon lévők az általános népakarat elől mindenáron elzárkóznak; akkor azonban vitathatatlanul igazolt. Ez a helyzet a mi március 15-i forradalmunkkal. „Mi forradalmunkhoz akarjuk tartani magunkat”, hogy minden következményében „vaskövetkezéssel” kibontakoztassuk! „*Fel akarjuk építeni* azt az államépítményt, amelyet a 12 pontban *elterveztek*; még hozzá nem félig-meddig, nem tökéletlenül, nem önmagából kiforgatva!” „Magyarországnak egyetlen más ország mögött sem szabad elmaradnia! A közvéleménynek minden olyan új *törvényünket*, minden olyan új intézményünket, amely rosszabb bármely más országbélinél, határozottan el kell utasítania és ezeket a törvényhozás útján meg kell jobbitani.” „Így meg kell jobbitani a túlságosan sok kötöttséget tartalmazó sajtótörvényt, amely még a bécsiek által tűzre vetettnek is mögötte marad.” S mindezt „gyorsan, halogatás nélkül — nem a régi országgyűlések csigajárásának módjára. Mi ma valóban alkotmányos nép vagyunk! Évi országgyűléseink vannak! Van szabad felelős minisztériumunk! — Meglehetősen jóreménység tölt el hát bennünket!” — S hogy miért van szükség mégis ellenzéki lapra? Mert kell, hogy legyen, aki őrkdjék vívmányaink felett s gátat állítson a múlt visszatérése ellen. Hogy pedig követendő politikai hovatartozását illetően semmi kétséget se hagyjon, lapjának próbaszámában CHOWNITZ azt is leszögezte, hogy a PÁLFI szerkesztette *Marcius Tizenötödikét* tartja Pest jelenleg legjobb lapjának, s hogy egyedül az általa képviselt politika lehet „a jövő politikája”.⁷

S azok, akik ezt a hitvallást elolvasták, nem is kételkedhettek abban, hogy az új lap egyértelműen radikális szellemű lesz. Mindjárt akadtak tehát jónéhányan, akik siettek felhántorgatni CHOWNITZ múltbéli eltévelyedéseit.⁸ Akiknek azonban legtöbb okuk és joguk volt volna ahhoz, hogy számonkérjék forradalom előtti tevékenységét: a márciusi fiatalok szemet hunytak korábbi megalkuvásai fölött. Ők ugyanis, tisztában lévén létszámuk és táboruk csekély voltával, szinte kivétel nélkül befogadtak soraikba minden olyan régebben velük szemben álló személyt, aki a márciusi napok után melléjük szegődött és politikájuk támogatására késznek mutatkozott, így a PETŐFI által korábban olyannyira megbélyegzett Gyűlde oszlopai közé számító MÉSZÁROS Károlyt, sőt még azt a ZERFFI Gusztávot is, aki őket a forradalom

7. Opp. Probenummer. 1848. ápr. 9. 1—2. l. A kiemelések CHOWNITZTÓL.

8. Opp. 1848. ápr. 11. 2. sz. 6—7., ápr. 17. 7. sz. 27—28., ápr. 18. 8. sz. 31—32., ápr. 28. 16. sz. 61., máj. 6. 23. sz. 92. l.

előtt személyükben is lépten-nyomon megtámadta.⁹ És CHOWNITZ a következő öt hónapon át folytatott lapszerkesztői munkájával igazolta is a márciusi fiatalok előlegezett bizalmát. Mert az *Opposition* távolról sem lett ugyan a *Marczius Tizenötödike* egyszerű másolója, hanem — akár a többi baloldali lap is — mindvégig egyéni arculatot mutatott, de minden fontos kérdésben baloldali irányvonalat képviselt, némely kérdésekben pedig — így kivált a munkás- és a nemzetiségi kérdésben — a többi baloldali lapnál is haladóbb álláspontot foglalt el.¹⁰ S mivel a radikális politikát érdeklődést keltő módon népszerűsítette, a márciusiak nézeteinek sikeres tolmácsolójává is lett olyan olvasói rétegek előtt, amelyekre magyar nyelvű lapok már csak nyelvi okokból sem gyakorolhattak volna különösebb hatást, s ezzel fölöslegessé tette annak a márciusi fiatalok körében eredetileg fölmerült tervnek a megvalósítását, hogy a *Marczius Tizenötödikét* németül is kiadják.¹¹

Mert — támadások ide, támadások oda — az *Opposition* negyedévnél is rövidebb idő alatt hihetetlen népszerűsége tett szert.¹² Erre vall már a lap terjedelmének fokozatos növekedése; hiszen még egy röpke hónap sem kellett hozzá és CHOWNITZ kis nyolcadrét alakban indított (s mindössze négy lapnyi terjedelmű) lapját 1848. május 10-i 26. számától kezdve negyedrétre, majd május 29-i 42. számától kezdve másodrétre s egy újabb hónap elteltével, július 1-i 70. számától fogva egyenesen nagyfolio alakúra növelhette. De következtethetünk az *Opposition* népszerűségére a lap árából is. CHOWNITZ ugyanis május 1-én még kénytelen volt az egyes számok árát 6 váltókrajcár-ra, a havi előfizetési díj összegét pedig 60 pengőkrajcár-ra emelni, a későbbi formátumváltoztatásokat viszont nem kényszerült a lap árának emelésével egybekötni. S ebben közrejátszhatott az is, hogy a minisztérium május 19-én leszállította az újságok postai viteldíját,¹³ döntő része azonban ebben a lap növekvő kelendőségének volt.¹⁴ Mert az *Opposition* olvasótábora a magyarországi német sajtó történetében példa nélkül állt, sőt a hazai magyar sajtó történetében is meglehetősen ritka gyorsasággal nőtt. Hiszen a lapból az első napokban 500 példány sem kelt el, három hét múlva viszont már 700-ra, majd hamarosan 750-re, végül pedig — május

9. MÉSZÁROSRA ld. *Mészáros Károly önéletrajza*. Sajtó alá rend. CSORBA Csaba. Debrecen, 1974. 47. l.; SPIRA György: *Mészáros Károly önéletrajza előtt*. = *Századok*, 1977. 588. l. — A márciusi fiatalok és ZERFFI viszonyára ld. Kiss József: *A Nemzeti dal egykorú fordítói és fordításai*. = *Petőfi és kora*. Bp. 1950. 454. l. — CHOWNITZ befogadásában közrejátszhatott egyébként az a beszéde is, amelyet a Pilvax-kávéházban a reakciós német klub ellen mondott (Opp. 1848. máj. 8. 25. sz. 99., máj. 10. 26. sz. 102. l. — Vö. Julian CHOWNITZ: *Geschichte der ungarischen Revolution in den Jahren 1848 und 1849*. I. Stuttgart, 1849, 95. l.).

10. A lap politikai állásfoglalásait szintén részletesen tárgyalja az 1. jegyzetben említett munkám.

11. Erről a tervről LUKÁCSY Sándor ír: *A magyar irodalom története*. III. Szerk. PÁNDI Pál. Bp. é. n. [1978], 699. l.

12. Ezt kiemeli már FIRTINGER Károly: *Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából*. Bp. 1900. 162. l.

13. DEZSÉNYI Béla — NEMES György: *A magyar sajtó 250 éve*. I. Bp. 1954. 109. l.

14. Az *Opposition* példányainak ugyanis — mint erről még lesz szó — csupán elenyésző töredéke jutott el az olvasókhöz postai úton.

közepén — már egyenesen 5000-re kellett emelni a példányszámot.¹⁵ S olykor még ez sem volt elég: az érdekesebb eseményekről beszámoló s emiatt keresettebb számokból tehát két-három vagy még több kiadást is kellett nyomtatni, sőt olyan szám is akadt, amely nem kevesebb mint tizennyolc kiadást ért meg. A lap megjelenésének időpontjában pedig nemegyszer valóságos tülekedésre került sor a MÜLLER-testvérek könyvkereskedése előtt, s CHOWNITZ állítása szerint néhány ilyen nagyobb érdeklődést keltő számból 20 000 példány is elkelt, méghozzá — a helyzetet kihasználó terjesztők jóvoltából — olykor busás feláron.¹⁶

Vajon milyen tényezők játszottak közre abban, hogy Pest új német nyelvű lapja nem egészen három hónap alatt ilyen szokatlanul nagy sikert ért el? Sikerének első és legfontosabb tényezője nyilván maga a forradalom volt, amely általában is egycsapásra megsokszorozta a politikai lapok olvasóinak a számát. A forradalom kitörése óta ugyanis az emberek nagy részét — érthető módon — már nem voltak képesek maradéktalanul lekötni a lapok többségét eddig megtöltő tárcák, karcolatok és elménkedések, hiszen ekkoriban mindenkit elsősorban az ország s véle a maga személyes sorsát is eldöntő politikai fejlemények foglalkoztattak, s ezért mindenki a naponta változó politikai események minél tüzetesebb ismeretére áhítozott. Ténye-

15. A kezdeti példányszámnövekedésekre ld. CHOWNITZ: *Geschichte* II. Stuttgart 1849, 47. l. jz. — Vö. Opp. 1848. ápr. 29. 17. sz. 67. l., amelyen CHOWNITZ a 750-es példányszámot jelentette be. A további példányszámnöveledésről először csak mint tervről ír az *Opposition* máj. 15-i 30. számának 119. lapján. A következő, május 16-i 31. számban viszont már határozott formában bejelenti, hogy azután minden számból 5000 példányt nyomnak, a máj. 19-i 34. sz. 136. lapján pedig immár mintényt említi a napi 5000 példány nyomását. Állítását igazolni látszik az, hogy az *Opposition*ban hirdetett 5000-es példányszámot vetélytársa, a *Pester Zeitung* minden további nélkül elfogadja egy az *Opposition* előfizetői felhívását kommentáló megjegyzésében (*Pester Zeitung*, 1848. jún. 17. 698. sz. 3696. l.), s ezt teszi utóbb emlékirataiban Ludwig WYSBER is, aki szintén nem sorolható CHOWNITZ meghitt barátai közé (Ludwig WYSBER: *Lebensbilder aus Ungarn*. Wien 1850. 15. l.). — Az 5000-es példányszámot egyedül a pesti német klub CHOWNITZ által sokat támadott alapítója és titkára, Ignaz BEYSE vonta kétségbe CHOWNITZ ellen írott röpiratában, azt állítva, hogy CHOWNITZ mindig és mindenben túloz és ezért példányszámából 2000-nél több nem hihető el (Ignaz BEYSE: *Die Opposition und ihr gesinnungsvoller, tüchtiger Redakteur, der politische und religiöse Doppel- und Triple-Renegat Julian Chownitz*. Pesth, 1848. 3. l.).
16. Azt, hogy az *Opposition* több számából több ízben további kiadások is készültek, igazolhatja, hogy pl. az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében megtalálható a 14. sz. 3., a 15. sz. 2., a 27. sz. 16., a 28. sz. 12., a 29. sz. 8., a 30. sz. 4., a 40. sz. 2. kiadása. — Vö. Opp. 1848. ápr. 19. 17. sz. 67., máj. 12. 28. sz. 169. l. — Az utóbbi helyen CHOWNITZ arról tudósít, hogy éppen ekkor, vagyis délután 5 órakor, nyomják az előző napi lapból a 15. kiadást. Hogy az *Opposition* 11. száma hány kiadást ért meg, pontosan nem tudhatjuk; jómagam éppen a 16-at használtam, de nem lehetetlen, hogy 16-nál több is készült belőle. Talán éppen ez a szám lehet az, amelyről CHOWNITZ mint 18 kiadásban megjelentéről tesz említést (Opp. 1848. máj. 15. 30. sz. 119. l.). — A 20 000-es példányszámra ld. CHOWNITZ: *Geschichte* I. 42. l. jz.-ét. — Hogy tumultusokra került sor este 7 óra tájt lapja kiadója előtt, arra vonatkozóan ld. a szerkesztő tollából ellenfeleinek szánt cikket (Opp. 1848. máj. 22. 36. sz. 145. l., továbbá CHOWNITZ: *Geschichte* I. 42. l. jz.-ét). — A terjesztők árdragítására pedig ld. az *Opposition* 1848. máj. 15-i 30. számának 119. lapját, ahol erről helytelenítően emlékezik meg.

zöje volt továbbá a sikernek az is, hogy az *Opposition* nem akármilyen politikai lap, hanem éppenséggel radikális orgánium volt. Korábban ugyanis a radikális állásponton lévő honpolgárok is legfeljebb liberális lapokat olvashattak. Most viszont, hogy végre radikális lapok is világra jöhettek, a radikális nézetek hívei (akiknek a száma a forradalom kitörése óta meg is sokszorozódott) természetesen kaptak az alkalmon, s kiválva a mérsékeltbb hírlapok olvasótáborából, az új, baloldali s így nézeteiknek inkább megfelelő lapok olvasóivá lettek. Amire épp az *Opposition* esete a legbeszédesebb példa, hiszen miközben ennek a lapnak az olvasótábora oly nagyra nőtt, aközben az egyetlen német nyelvű liberális lap, a már 1848 előtt is létezett *Der Ungar* előfizetőinek a száma nagymértékben megfogyatkozott.¹⁷

De az *Opposition* sikeréhez — távolról sem mellékes körülményként — hozzájárult CHOWNITZ lapszerkesztői rátermettsége is, nevezetesen az a tény, hogy az *Opposition* képében az első igazi bulvárlapot hozta létre Pesten. Mert CHOWNITZ lapja a többi német nyelvű lapnál lényegesen színesebb és érdekesebb volt, s — az olvasók szenzációéhségével számolva — gyorsan, majdhogynem a történetekkel egyidőben adott hírt a legfrisebb újdonságokról. Hiszen CHOWNITZ azt vallotta: „Az újságokat most az utcán kell írni. Hazamenni sincs ideje az embernek.”¹⁸ Az újságírónak mindent látnia kell, hogy mindenről híven tájékoztathasson. „Ő a sajtó katonája és éppúgy rendelkezik a maga őrhelyével, mint bárki más . . .”¹⁹ És ez nem volt üres szó: CHOWNITZ ehhez tartva magát cselekedeteiben is, állandóan járta a várost, sőt alkalmanként még némi kockázatvállalástól sem riadt vissza, hogy vérbeli szerkesztőhöz illően azonnal és első kézből értesíthesse közönségét minden említésre méltó dologról. Nemcsak a Pozsonyból Pestre települő kormány április 14-i fogadtatásánál vagy a sztrájkra készülő szabólegények április 18-i gyűlésén volt tehát jelen, hanem többek között a pesti zsidók ellen áprilisban kibontakozott hajszát is közvetlen megfigyelőként

17. 1847 harmadik negyedében pl. az *Ungar* 2000 előfizetője közül 1100 vidéki, 1848 novemberére viszont a lap vidéki előfizetőinek a száma 696-ra csökkent. (Erről HZ: *Wanderungen durch Pesth.* = *Die Grenzboten.* 1847. III. 509. l., ill. *A budapesti hírlapok olvasóközönsége.* = *Kossuth Hírlapja.* 1848. nov. 19. 122. sz. 537. l. — Vö. CHOWNITZ: *Geschichte I.* 154. l.) Az *Opposition* viszont 1848 szeptemberéig 275 vidéki és bécsi előfizetőt szerzett. (Erről *Kossuth Hírlapja* uo. — Vö. *Nép-Élem* 1848. júl. 26. 22. sz. 86. l.) — SZINNYEI (SZINNYEI József: *Hírlapirodalmunk 1848–49-ben* = *Magyar Könyvszemle* 1877. 288. l.) nyomán SZABÓ Ervin az előbb említett 275-ös, az előfizetőkre vonatkozó számadatot tévesen a lap teljes példányszámával azonosítja (SZABÓ Ervin: *Társadalmi és pártharcok a 48–49-es magyar forradalomban.* Bp. é. n. [1946], 109. l.).
18. Opp. 1848. ápr. 18. 8. sz. 29. l. — CHOWNITZ újságírói képességeire felfigyelt már SIBELKA PERLEBERG Artúr is, megállapítván, hogy „a forradalmi idők budapesti zsurnalisztikájának legérdekesebb jelensége Chownitz és az általa kiadott „*Opposition*”. Ez az első igazi bulvárlap Pesten.” (TEMPEFŐI: *Budapest akkoriban 1848–1849.* Bp. é. n. [1942], 73. l.)
19. Opp. 1848. máj. 11. 27. sz. 205. l.

élte át, s ott volt a LEDERER tábornok elleni május 10-i budai tüntetésen meg a Károly-laktanyában június 11-én kirobbant fegyveres összetűzésnél is.²⁰

Egyszóval CHOWNITZ igen sokat fáradt azért, hogy lapjának frissességét és kelendőségét biztosítsa, s ez kivált az első hetekben róhatott rá nagy terheket, mivel a lapot ekkor még teljesen egyedül írta. Kis idő múltán azonban már munkatársakat és levelezőket is tudott szerezni, a LEDERER tábornok elleni tüntetésről általa írott színes, gyors és az olvasóközönségre nyilvánvalóan nagy hatást gyakorló tudósítás megjelenése után pedig a lap munkatársi gárdája kifejezetten nagyra nőtt. CHOWNITZ tehát, hogy feltornyosult szerkesztői teendőit hiánytalanul elláthassa, ekkor már a szoros értelemben vett szerkesztői munkát is kénytelen lett megosztani valakivel, s ezért egy régi pesti barátját, Eduard EISLERT május derekán sietett megtenni szerkesztőségi titkárának.²¹ A lap állandó munkatársai közül első helyen említendő ZSENGERY Mór, akiről annyit tudunk, hogy előzőleg az óbecsei sószállító hivatalnál dolgozott könyvvezetőként,²² s egyben a Radikál Kör tagja volt;²³ ő *Democrat, De., D.*, =, valamint *M. Zs.* és *Zs.*

20. A kormány Pestre érkeztekor való jelenlétére ld. CHOWNITZ: *Geschichte* I. 52., 54. l. — A szabólegények gyűlésén való részvételéről az *Opposition* 1848. ápr. 18-i számának 29. lapján ír. — A zsidók elleni hajszaról szerzett személyes tapasztalataira ld. Opp. 1848. ápr. 18. 8. sz. 30., ápr. 22. 12. sz. 47. l. — A LEDERER elleni tüntetésről szóló beszámolóját ld. Opp. 1848. máj. 11. 27. sz. 205. l. — A Károly-laktanyában lezajlott eseményekről ld. Opp. 1848. jún. 12. 55. különszám. — De CHOWNITZ, hogy olyan eseményekről is tájékoztathasson, amelyeknél maga nem lehetett jelen, igyekezett egyéb megbízhatóknak tekinthető forrásokat is igénybe venni. A jelek szerint nem elképzelhetetlen pl., hogy kapcsolatban állt a belügyminisztérium rendőri osztályának valamelyik munkatársával, akitől szintén értesüléseket szerezhetett. Legalábbis erre vall az a tény, hogy PERCZEL Mór, a rendőri osztály vezetője SZEMERE Bertalanhoz máj. 25-én intézett jelentésében említést tett a budai rákok „ellenforradalmi” gyűléséről (OL '48ML BM az Országos Rendőri Osztály jelentései 1848:1) s az *Opposition* és egyedül az *Opposition* a budai szerbeket a következő napon (máj. 16. 40. sz. 163. l.) már meg is támadta állítólagos összeesküvésük miatt. Ld. továbbá CHOWNITZnak azt a cikkét (Opp. 1848. aug. 22. 114. sz. 457—458. l.), amelyben azonosította magát PERCZELnek a délvidéki sereg vezetésében érvényesülő árulás tárgyában augusztus 19-én elmondott képviselőházi felszólalásával, valamint azt a tényt, hogy amikor a *Pester Zeitung* a baloldali képviselőket zendülésre és diktatúrára készüléssel vádolta meg, PERCZEL éppen CHOWNITZot kereste fel és hatalmazta fel az illető cikk írója kiletének számonkérésére (erről CHOWNITZ szept. 2-án kelt vezércikke, Opp. 1848. szept. 3. 425. sz. 497. l.).
21. Ld. erre az *Opposition* 1848. máj. 21-i rendkívüli számának 141. lapját. — Barát-ságuk egyik bizonyossága, hogy CHOWNITZ *Eugen Neuland* címmel 1841-ben Németországban írott regényét „hű és ritka barátjának”, Eduard EISLERnek ajánlotta. (A mű adatai: I—II. Leipzig, XIII, 220; 209 l.)
22. Erre nézve ld. ZSENGERYnek a 24. jegyzetben idézendő 1848. aug. 18-i nyilatkozatát.
23. Erre nézve ld. *Az Ellenzéki Kör pénztári számadása 1847^{ik} év ápril 1st 1848^{ik} év martius 31st* című kiadvány (Pest, 1848.) 24. lapját.

jelű cikkekkel május 21-től kezdve szerepelt a lapban.²⁴ Május 25-én társult hozzá MOGYORÓSSY A. orvostanhallgató *M-y A., A. M., M-y, M.,* és *Mogyoróssy* aláírású írásaival.²⁵ Egy nappal később feltűnt a lapban egy magát A-X-szel jelölő személy is.²⁶ D. SCHULLER (aki mint lapszerkesztő szeptemberben CHOWNITZ örökébe lépett) *S., Sllr.* és *Schuller* néven július 4-től írt az *Opposition*ba.²⁷ REMELLAY Gusztáv volt újvidéki főjegyző s a liberális szellemű *Athenaeum* alkalmi cikkírója, majd a konzervatív irányvonalú *Nemzeti Újság* munkatársa, 1848-ban pedig a belügyminisztérium tolmácsa, aki márciusban lelkesen csatlakozott a márciusi fiatalok köréhez s utóbb a honvédsereg hadbíró-ezredese lett, *G. R-M-y, ***, G. R., Rll., Rlly* és *Remellay* jelű cikkeit július 21-vel kezdődően jelentette meg az

24. Hogy a *Demokrat* álnévvel jegyzett cikkek szerzője ő volt, azt maga ZSENGERY is elismerte MADEDL János pesti városi tanácsnok előtt augusztus 18-án tett nyilatkozatában, amikor emez kihallgatta őt egy az *Opposition*ban megjelent *Demokrat* jelzésű cikk miatt támadt sajtóperben (FL PVL Rendőri iratok 365). *M. Zs.* monogrammal írt egyetlen (június 4-i) cikkét az *Opposition* júl. 7-i 75. sz. 307. lapján ismerte el sajátjának. = jellel s mellette *Demokrat* aláírással az *Opposition* jún. 30-i 69. sz. 282–283. lapján találkozunk, s ez valószínűsíti, hogy a csak = jelű cikkek is ugyanettől a szerzőtől származnak. Az pedig, hogy a *De.* és *D.* jelekkel jegyzett s a *Democrat*tól származó cikkeikéhez hasonló témákat azonos szellemben tárgyaló tudósítások szignói csupán álnévének rövidítései voltak, szinte már magától értetődik. — Kiss József az *Opposition*ban május végén feltűnő *D.* jellel jelölt szerzőt viszont DUX Adolfal azonosítja azon az alapon, hogy ő jún. 1. után ugyanígy szignálta a *Patriot*ba írt cikkeit (Kiss József, i. h. 427–428. l.). Ez azonban ténylegesen nem bizonyít semmit, mivel az *Opposition*ban feltűnő *D.* jel, váltakozva a *De.* és a *Democrat* jelölésekkel, ehelyütt máj. 21-től aug. 30-ig minden megszakítás nélkül rendszeresen előfordul. S arra, hogy a *Democrat* álnévet használó szerző azonos lehet a magát *D.*-vel és *De.*-vel jegyző személlyel, bizonyítékul szolgálhat az is, hogy *Democrat* júl. 14-én (Opp. júl. 14. 81. sz. 327. l.), délre történt hajóútját elbeszélvén, Eszékről küldött tudósítást, ezt követően pedig az *Opposition* *De.* jegyzésű híreket közlő Apatinból (Opp. júl. 20. 86. sz. 346., júl. 21. 87. sz. 351. l.), majd júl. 22-én, valamint aug. 1-én és 30-án *D.* jellel ismét Eszékről küldött közlemények jelentek meg az *Opposition*ban. (88. sz. 355–356., 96. sz. 387., 121. sz. 484. l.) — Valószínű végül, hogy a *Zs.* betűjelet is ZSENGERY használhatta; jún. 9-én, az 52. szám 205. lapján ugyanis e betűjellel jelent meg egy írás az *Opposition*ban. — A *D.* jellel jelölt Eszéken kelt aug. 30-i közlemény egyébként CHOWNITZ szerkesztése alatt ZSENGERY utolsó írása az *Opposition*ban.
25. MOGYORÓSSY az *Opposition* jún. 3-i 47. számában közölte magáról, hogy ő orvostanhallgató (290. l.). Valószínűnek látszik, hogy a júl. 23-i 89. sz., a júl. 28-i 93. sz. és az aug. 26-i 118. sz. *M . . .* jelű szerzője is MOGYORÓSSY volt. S az sem elképzelhetetlen, hogy az *Opposition* máj. 27-i számában látható — — — *y* jel szintén tőle származott (41. sz. 166–167. l.).
26. Az *A-X* jellel jegyzett cikkek május 26. és június 21. között jelentek meg ismétlődően az *Opposition*ban. A szerző kilétét azonban nem sikerült megállapítani.
27. Feltételezésünk szerint a júl. 4-én az *Opposition*ban először feltűnő s ettől kezdve rendszeresen visszatérő *S.* jel ugyancsak D. SCHULLERT fedi, bár a SCHULLER aláírás csak szept. 14-től fordul elő az *Opposition*ban, s az *Sllr* megjelölés szintén csupán szeptember közepe (a 139. sz.) után tűnik fel a lapban. Egy kortársi visszaemlékező szerint Dr. SCHULLER (tévesen SCHUTTERnek írva) az *Opposition* legtevékenyebb munkatársa volt (Johann JANOTYCKH: *Federzeichnungen. Eine Reihe von Skizzen, denn sozialen und politischen Zuständen in Ungarn vor und während der Revolutionszeit.* Wien, 1850. II. 162. l.) — Valószínűnek látszik továbbá, hogy az *S* — — — jellel június 28-án és *S . . .* jellel augusztus 15-én jelentkező szerző szintén SCHULLER lehetett.

Oppositionban.²⁸ Július 30-tól szerepelt azután a lapban egy HABROVSZKY (vagy talán inkább HRABOVSKY) nevű munkatárs *H.* névjellel,²⁹ s augusztus 6-án lett a lap állandó országgyűlési tudósítója és kommentátora a cikkeit *P.*-vel jegyző PSCHERHOFER.³⁰

Ezek a rendes munkatársakon kívül alkalmanként írt azután a lapba a *G.Z.-i* névjelet használó ZERFFI Gusztáv is, aki egyébként 1848 áprilisában a jobboldali múltját jól ismerő olvasóközönség nem csekély meglepetésére a radikális *Reform* társszerkesztője lett.³¹ Szerepelt továbbá a lapban egy cikkel Ludwig WYSBER (akit a közönség utóbb a *Der Patriot* című baloldali lap szerkesztőjeként, majd gátlástalan szédelgőként ismert meg), mivel azonban ez a cikk — mint hamarosan kiderült — megalapozatlan állításokat tartalmazott, megjelenése nem rendszeres munkatársi kapcsolatnak, hanem a cikkíró és CHOWNITZ életre szóló háborúskodásának vált megalapozójává.³² Amihez hasonló volt Ignaz BEYSE esete is; őt mint a szeparatista német klub

28. REMELLAY Gusztávra ld. bővebben SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. XI. (Bp. 1906.) 754—761. hasábjait, továbbá a *Magyar Irodalmi Lexikon* II. (Bp. 1978.) 585. lapját, valamint LUKÁCSY Sándor előadását, i. h. III. 698. l. — REMELLAY 1848-ban egyebek között a *Radical Lap*nak is dolgozott (*Der Ungar* 1848. jún. 28. 150. sz. 1202. h.). — Bár a *G.R. M—y* jel az *Oppositionban* először a júl. 21-i 87. számban tűnt fel (352 l.), elképzelhető, hogy a június 9-én és 10-én szereplő *R.* megjelölés is őt takarja (52. sz. 206., 53. sz. 211. l.). Hogy REMELLAY a + + jelölést is használta az *Oppositionban*, maga ismerte el, visszautasítván azt a feltevést, hogy ő ezidőtájt (július végén) *R.* jellel cikkeket írt volna a *Spiegelbe*, s állítván, hogy az *Opposition* + + -jelű cikkein kívül az utóbbi időben egyáltalán nem írt más német lapokba (Opp. 1848. júl. 26. 91. sz. 367. l.).
29. Hogy ez az általunk közelebről nem ismert személy volt az *Opposition* magát *H.* jellel jelölő szerzője, s hogy ugyanő az *Opposition* rendes hírszolgáltatója volt, azt CHOWNITZ említette egy nevével „Habrovszky”-ként feltüntetett megjegyzésében (Opp. 1848. szept. 21. 140. sz. 560. l.).
30. A *P.* betűjel feloldása szintén CHOWNITZtól származik, aki szept. 12-én bejelentette, hogy az országgyűlésről ezután általában „munkatársainak egyike — a kitűnő Pscherhofer” fog tudósítani (Opp. 1848. szept. 12. 132. sz. 525. l.). — Az országgyűlés üléseiről egyébként már aug. 17-től többnyire egy magát *P.* betűvel jelző személy közölt beszámolókat. Elképzelhető tehát, hogy az *Oppositionban* már aug. 6. előtt is előfordult *P.* jel (jún. 1. 45. sz. 282., júl. 30. 95. sz. 383—384. l.) ugyancsak PSCHERHOFERTól származhatott. Ezt azonban a Grazból hírt adó máj. 10-i tudósításról már nem mernék állítani.
31. A *G. Z.-i* jel először 1848. jún. 29-én egy az *Ungarns Morgenröthe* PETŐFIT támadó megjegyzését visszautasító cikk jeleként szerepelt az *Oppositionban*, majd júl. 28-án egy az olaszokat védelmébe vevő cikk alján. — KISS József, aki bővebben foglalkozik ZERFFIvel, szintén említi az ő *Opposition*beli szereplését, példaként ugyanerre az első írására hivatkozva (i. h. 449. l.). — ZERFFI Gusztáv NÁDOSKAI Lajos társaságában 1848. ápr. 6-tól aug. 6-ig szerkesztette a *Reformat* (BUSA Margit: *Az 1848—49. évek sajtóbibliográfiája* = KEMÉNY G. Gábor: *Társadalom és nemzetiség a szabadságharc hadi lapjaiban*. H. n. [Bp.] 1957. függelék 134. l.). Miután pedig a *Reform* beolvadt a *Nép-Élembe*, ZERFFI a *Patriot*nak írt olykor cikkeket, de június végétől már elsősorban politikai szervező és agitációs munkát végzett (KISS József, i. h. 449. l.). Korábbi szerepléséről megemlítendő, hogy 1848 februárjától a forradalom kitöréséig a *Der Spiegel*nek és a *Der Schmetterling*nek dolgozott (KISS József, i. h. 447. l.) s a Gyűlde tagja volt (vö. *A Közhasznú Gyűlde . . . tagjainak névsora . . . s Alapszabályai*. Pesten, 1847. 24. l.).
32. WYSBER említett — a *Morgenröth*ről és annak társszerkesztőjéről, Isidor HELLER-ről közölt — téves és sértő híradása *W.* jellel az *Opposition* máj. 17-i 32. számának 127. lapján látott napvilágot. — Ludwig WYSBER-ről bővebben WURZBACH ír lexikonában (59. köt. Wien, 1890. 41—42. l.).

megalapítóját és titkárát CHOWNITZ kezdetben erősen támadta s május második felében átmenetileg ennek ellenére is befogadta munkatársi gárdájába, egy hét elteltével azonban már kirekesztette dolgozótársainak sorából.³³ S voltak az *Opposition*nak más alkalmi munkatársai is, az illetők által használt betű- és névjeleket, valamint álneveket azonban egyelőre nem sikerült megfejtenünk. (Bizonyosra vehetjük viszont, hogy a kisebb hírek és megjegyzések alján több ízben is feltűnő C. betű magát CHOWNITZot jelöli, amint a lap névtelen vezércikkeit és egyéb a szerkesztőség nevében közzétett hosszabb lélegzetű eszmefuttatásait is éppúgy néki tulajdoníthatjuk, akár a nevével vagy névbetűivel jegyzetteket.)³⁴

CHOWNITZ azonban nem érte be azzal, hogy pusztán helybéli munkatársakra támaszkodva szerkessze lapját, hanem — egyéb lapszerkesztőkhöz hasonlóan — arra törekedett, hogy olvasóit a távolabb történekekről is friss és megbízható hírekkel lássa el. Igyekezett hát minél előbb vidéki hírszolgáltatókat és alkalmi levelezőket is szerezni *Opposition*ja számára, s fáradozása eredményeként május végétől, június elejétől néhány jelentősebb magyarországi városból — főképpen Pécsről, Nagykanizsáról, Komáromból és Pozsonyból — többé-kevésbé rendszeresen tudósító hírközlők — sajnos általában szintén csupán jelekkel jegyzett — híradásai is kezdtek feltűnedezni lapjában, s vidékről is számosan fordultak hozzá közérdekű javaslatokkal és személyes panaszaikkal.³⁵

33. BEYSE először 1848. máj. 19-én (34. sz. 135—136. l.) jelentkezett egy névtelen cikkével az *Opposition*ban, amelyben védelmébe vette és dicsérte a kormányhoz bizalmi petíciót benyújtó pesti polgárok megmozdulását elítélő *Opposition* és *Marciust*. (Hogy ez a névtelen cikk tőle származik, arról CHOWNITZ alább idézendő cikke tájékoztat.) A továbbiakban a feltehetően ugyancsak BEYSÉRE utaló B. betűjel kisebb hírek és politikai kommentárok alján máj. 20. és 26. között fordult még elő az *Opposition* hasábjain (máj. 20. 35. sz. 138. l., máj. 23. 37. sz. 150. l., máj. 25. 39. sz. 159. l., máj. 26. 40. sz. 163. l.). CHOWNITZ azonban hamarosan elkergette az állandó munkatársának felkínálkozó BEYSÉT — mint utóbb állította — „kommunista tendenciái és egyéb haszontalanságai” miatt (Opp. 1848. júl. 18. 84. sz. 340. l.).
34. A feladatlanul maradt betűjelek, álnevek, névbetűk és szíglák közül 18 többször, 51 pedig csak egy-egy ízben fordul elő a lapban. — Az említett C. jel jún. 27-én, jún. 30-án és szept. 21-én szerepelt az *Opposition*ban. Hogy e jel mögött CHOWNITZ rejtőzött, arra bizonyítékul szolgálhat a szept. 21-i C-vel jelölt cikk; ez ugyanis a jelek szerint ugyanazon STEINMETZ nevű pamfletista és könyvterjesztő ellen íródott, aki június elején a belügyminiszterhez címzett röplapot adott ki CHOWNITZ ellen s akit emiatt az *Opposition* szerkesztője annak idején megbélyegzett (1848. jún. 10. 53. sz. 210. l.). (Az *Opposition* szept. 21-i cikke viszont JELLAČIĆ proklamációjának terjesztését hányta szemére STEINMETZnek.)
35. Pécsi hírekkel egy U. betűjelet használó személy látta el CHOWNITZot, Nagykanizsáról J., Komáromból pedig Sz. jellel jegyzett tudósításokat kapott az *Opposition* július és augusztus folyamán többször is. Valószínű, hogy a máj. 29-én (42. sz. 171 l.) Pozsonyból B. jellel jelentkező szerző BANGYA János, a *Städtische Pressburger Zeitung* szerkesztője lehetett, mivel tudósításában már említést tett folyamatban lévő sajtóvétségi ügyéről, ilyen ügye pedig Pozsonyban egyetlen B. betűvel kezdődő nevű személynek, BANGYÁNAK volt (vö. SARLÓS Béla: *Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga*. Bp. 1959. 54—57. l.). Azt viszont — noha feltételezzük — már kevésbé határozottan állíthatjuk, hogy a *Freund* aláírással jún. 1-én ugyancsak pozsonyi híreket szolgáltató levél szerzője is BANGYA volt, a jún. 11-én Pozsonyból jelentkező — s előbb B. C., majd (a cikk

Nehezebben ment viszont a lapnak külföldi híryanaggal való ellátása. Igaz, az *Opposition*-ban ismételtlen jelentek meg híradások bécsi, grazi, linzi, prágai, trieszti, milánói, frankfurti, berlini és franciaországi eseményekről is, ezek zömét azonban kénytelenségből — más magyarországi lapokhoz hasonlóan — az *Opposition* is a Pestre eljutó külföldi lapokból vette át. CHOWNITZ ilyen másodlagos híryanagot elsősorban a német nyelvterületen megjelenő lapokból — kivált a *Wiener Schnellpost*ból, az *Österreichischer Lloyd*ből, a *Constitution*ből, a *Freimütig*ből, valamint az *Allgemeine Zeitung*ből — merített. Mindazonáltal, amennyire lehetőségei engedték, eredeti forrásokból származó közleményekkel is kiegészítette külföldi híryanagát; Bécsben például egymást váltó állandó tudósítókat is foglalkoztatótt, s — messzemenően kihasználva baráti és rokoni kapcsolatait — közölt időnként egy-egy más városból származó általa rendelt vagy esetleg öntevékenyen beküldött eredeti beszámolót is.³⁶

A jó munkatársi gárda összehozásán s a széles körű levelező-hálózat kiépítésén kívül azonban CHOWNITZ egyéb módokat is kieszelt arra, hogy olvasóit minden fontosabb és előreláthatóan az érdeklődés középpontjába kerülő ügyről nyomban és a lehető legnagyobb részletességgel tájékoztassa. Mindenekelőtt bevezette azt a gyakorlatot, hogy a szokottnál nagyobb figyelmet érdemlő események alkalmával — történtek azok akár Pesten, akár az ország határain kívül — különszámokat iktatott be, csak hogy róluk azon melegében számot adhasson. Ilyen különszámot először május 18-án dobott utcára (még hozzá lapja szokásos megjelenési idejétől eltérően reggel), benne a bécsi radikálisok május 15-én lejátszódott kormányellenes megmozdulásáról tudósítván; ezt követte a május 21-i, amelyben a forradalmi fővárosból 17-én elmenekült császár hollétét és további szándékait latolgatta; rendkívüli számban számolt be továbbá június 12-én, pünkösd hétfőjén a Károlylaktanyában az előző napon lezajlott véres eseményekről; majd augusztus

---

végén) *Burkus Kajetán* aláírást alkalmazó szerzőt pedig — bár a valószínűsége fennáll — még kevésbé merjük BANGYÁVAL azonosítani. — Az ismeretlen kilétű vidéki tudósítók és levélírók közül öten szerepeltek a lapban többször is, tizenötön pedig csupán egy-egy alkalommal fordultak elő.

36. Bécsi állandó hírközlője májusban az ottani biztonsági bizottság egyik — magát *M.* betűvel jelölő — tagja volt, aki máj. 25-én ki is jelentette magáról, hogy e bizottság tagja s CHOWNITZ bécsi levelezője (Opp. 39. sz. 159. l.). Ő lehetett az az akadémiai legionista is, aki CHOWNITZOT egy *C. M.* névjellel ellátott hosszú levélben a máj. 15-i bécsi eseményekről tájékoztatta (Opp. 1848. máj. 18. különszám). Június elejétől augusztus végéig az *Opposition* bécsi híreit állandó levelezőként egy bizonyos *Dr. C. P.* szállította. Augusztus közepén azután egy magát *X. Y. Z.*-vel jelölő bécsi munkatárs is újra meg újra jelentkezett híreivel az *Opposition*-ban, s az illető tudósításait szeptember folyamán is rendszeresen küldte a lap számára.

Linzből s az Itáliában harcoló katonák hangulatáról egy ott állomásozó közeli tisztbarátja tájékoztatta CHOWNITZ-OT, s ez feltehetően az öcse, Ludwig volt. Ő ugyanis a 19. (Schwarzenberg) soryalozegred (amelynek a törzskari helye Linz volt) főhadnagyaként ekkor az olasz fronton szolgált (CHOWNITZ: *Geschichte* I. 121. l., Opp. 1848. máj. 15. 30. sz. 120. l.). — Vö. a Triesztből keltezett *L.* jelű s tegeződve írt levéllel (Opp. 1848. máj. 22. 36. sz. 148. l.).

Grazból pedig (ahol ő maga is töltött egy jó időt) nyilván valamelyik ott élő barátja látta el hírekkel.

14-én a császár Bécsbe való visszatértéről; a későbbiek során pedig szeptember 11-én a fegyveres összeütközés elhárítása érdekében 4-én kiküldött s 10-én hazaérkezett országgyűlési küldöttség eredménytelen bécsi útjáról; szeptember 18-án meg a képviselőház előző napi nagyfontosságú üléséről, amelyen az egy héttel előbb lemondott BATHYÁNY miniszterelnök ismertette alakítandó új kormányának névsorát.³⁷

Gyakran élt továbbá CHOWNITZ azzal a módszerrel, hogy olyan a rendes lapszámokban megjelent cikkeiből, amelyekről feltételezte, hogy szélesebb körű érdeklődést fognak kelteni, különlenyomatokat készíttetett s ezeket önálló röplapok formájában hozta forgalomba. Ilyen különlenyomatot jelentetett meg a LEDERER elleni tüntetés lezajlásáról írott cikkéről 1848. május 12-én reggel;³⁸ május 15-én a pesti polgárokhoz szóló felhívásáról, amelyben kikelt a minisztériumhoz intézett bizalmi szavazatuk ellen;³⁹ május 16-án a még mindig magas hivatali állásokat élvező „boldog pecsovicsek”-kal foglalkozó cikkéről;⁴⁰ május 30-án a hadügyminiszterhez címzett nyílt leveléről,⁴¹ s a *Magyarország legnagyobb napja* című, a képviselőház üléséről beszámoló s szeptember 11-én éjjel 11-kor megjelent cikkéről.⁴²

S a közérdeklődés középpontjába került történésekhez CHOWNITZ más szempontból is rugalmasan alkalmazkodott: amikor pl. hírül vette, hogy a bécsi baloldal május 26-án újabb kormányellenes mozgalomba kezdett, lapjának megjelenési idejét is áttette estéről reggelre, hogy a lapzártával megvárhassa a császárvárosból a menetrend szerint esténként érkező gőzhajót s így a hajóval befutó legújabb híreket is beszúrhatta még az *Opposition*ba.⁴³ Sőt, a lehetőségeket és az előnyöket számba vévén, esetenként arra is áldozott, hogy egy-egy különösen fontosnak ítélt esemény — így példának okáért az országgyűlési küldöttség szeptemberi bécsi útja — alkalmából különtudósítót is kiküldjön a tett helyére.⁴⁴

S mindezek betetőzéseként CHOWNITZ a lapterjesztésben is alkalmazkodott a forradalmi idők körülményeihez, amennyiben más baloldali lapokhoz hasonlóan ő is élt a lap példányonkénti utcai árusításának eddig Magyarországon nem ismert módszerével. S így „a főváros utcái ekkor a ‚Vegyenek friss *Marciust!*’ vagy ‚Tessék *Népelem!*’ ‚Kaufen’s heutige *Opposition!*’ ki-

37. Ezeket a különszámokat a jún. 12-i kivételével felsorolja BUSA is (i. h.).

38. Közli Joh[ann] JANOTYCKH: *Archiv des ungarischen Ministeriums und Landesvertheidigungsausschusses*. Altenburg, 1851. I. 133. sz.

39. Közölve uo. I. 149. sz.

40. Közölve uo. I. 150. sz.

41. Közölve uo. I. 212. sz.

42. Közölve uo. II. 621. sz.

43. CHOWNITZ az *Opposition* 1848. máj. 29-i 42. számában közölte, hogy amíg a bécsi mozgalom tart, a gőzhajót bevárva, reggel adja ki lapját (172. l.). S ettől kezdve valóban reggel jelent meg az *Opposition*.

44. Az országgyűlési küldöttséggel Bécsbe küldött saját hírközlőre nézve ld. az *Opp.* 1848. szept. 8. 129. sz. 515. lapját. A Bécsbe küldött munkatárs egyébként MOGYORÓSSY volt. Ezt tanúsítja beszámolójának aláírása (*Opp.* 1848. szept. 11. különszám), valamint egy néhány nappal későbbi nyilatkozata, amelyben kifejezetten közli is, hogy a küldöttséggel ő volt Bécsben (*Opp.* 1848. szept. 13. 133. sz. 526. l.).

áltásoktól visszhangoztak”.⁴⁵ Amiről egy (különben CHOWNITZOT támadó) röpiratában — legnagyobb fájdalomra — még Ignaz BEYSE is csak így nyilatkozhatott: „Futnak, rohannak keresztül-kasul az utcákon, behatolnak minden fogadóba, mindenkiné a fülébe visítják: „Az *Opposition*, a mai *Opposition* — ki vesz? É s az emberek veszik . . .”⁴⁶

Ez pedig tagadhatatlanul így is volt. Mert az *Opposition* — amint ezt nem mindennapi sikere kellőképpen bizonyíthatja — csakugyan sokan olvasták. Zömmel persze pestiek és budaiak, hiszen maga a lap is elsősorban a fővárosi közönségre s annak érdeklődésére épített,⁴⁷ bár eljutott vidékre, sőt Bécsbe is — olyannyira, hogy ehelyütt mintegy harminc kávéházban is rendszeresen hozzáférhető volt.⁴⁸ A lapot először is azok olvashatták, akik helyeselték és osztották radikális programját és politikáját, s közülök is kiváltképpen az olyan társadalmi csoportokhoz tartozók, amelyeknek az érdekében újra meg újra szót emelt, s amelyeknek a tagjai ezért — mintegy képviselőjüket és védelmezőjüket is látván benne — bizalmukkal övezték és sajátjuknak tekintették. Így például GOLDBERGER Sámuel óbudai kétfestő-manufaktúrájának a munkásai, akik a haza védelmére összegyűjtött forintjaikat is éppen az *Opposition* szerkesztőségébe küldték be.⁴⁹ Vagy példának okáért a pest-budai nyomdászok és betűöntők, akik tapasztalhatták, hogy CHOWNITZ ismétlen szót emel követeléseik mellett, s akik azután az ő lapjában jelentették be munkabeszüntetési szándékukat.⁵⁰ Avagy a mestereik igájából szintén szabadulni vágyó kőműveslegények, akikre törvényelleneseknek mondott összejöveteleik miatt a rendőrség éberem ügyelt,

45. FIRTINGER Károly: *Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából*. Bp. 1900. 139. l. — Az utcai terjesztés elterjedésére ld. a *Pesti Divatlap* 1848. márc. 21-i számát is, amely a pesti lapkiadók egy részéről ezt írja: „Lapjaikat a fővárosban párisi szokás szerint, többen árultatják s kapós újdonságaiknak valóban nem kis kelendősege van.” (Közli KÉRY Gyula: *A magyar szabadságharc története napi-krónikákban (1848)*. Bp. 1899. 179. l.) — Ugyanerről ld. még DEZSÉNYI—NEMES 90. l.
46. BEYSE 3. l. — CHOWNITZ másik haragosa és utólagos bírálója, Johann JANOTYCKH (aki 1848 nyarán egy ideig a jobboldali *Ungarns Morgenröthe* társszerkesztője volt) CHOWNITZOT azzal is vádolja, hogy még trükköket is alkalmazott, pl. felfogadott személyekkel az utcán feltűnő jelenetek rendezésével vásároltatta az *Opposition*ot, hogy lapja terjedését ezzel is előmozdítsa (JANOTYCKH: *Federzeichnungen* II. 161. l.).
47. Azt a tényt, hogy lapját mindenekelőtt a pestiek számára írta, maga CHOWNITZ is kinyilvánította egy alkalommal, amikor egy tétényi „falgár” levelében azt kérte az *Opposition*ontól, hogy az „új” dolgokat részletesen magyarázza el a vidékieknek is. A lapjával kapcsolatos bizalom — mint válaszában kifejtette — örömet kelt ugyan benne, a kérésnek azonban mégsem tud eleget tenni, mert a pestiek nem értenék s zokon vennék, hogy olyasmiket kezd magyaráztatni, amiket ők már régen tudnak. Azt ajánlotta tehát, hogy a levélíró és más vidékiek számára inkább fordítsák németre, ill. szláv nyelvekre TÁNCICSNAK az új törvényekről készülő kommentárjait (Opp. 1848. máj. 18. 33. sz. 129—130. l.). Hogy az *Opposition*nak szép számmal voltak vidéki előfizetői is, arra nézve ld. a 17. jegyzetben már előadottakat.
48. A bécsi kávéházakban rendelkezésre álló példányokra ld. az *Opposition* 1848. szept. 17-i 137. számának 548. lapját. Ez utóbbira vö. még CHOWNITZ: *Geschichte* II. 47. l. jegyzetét. Egyébként bécsi hirdetések is jelentek meg az *Opposition*ban (Opp. 1848. aug. 4. 99. sz. 400. l.).
49. A Goldberger cég munkásai 61 pengőforintot és 2 krajcárt juttattak el az *Opposition*hoz (Opp. 1848. jún. 8. 51. sz. 305. l.).
50. Opp. 1848. máj. 12. 28. sz. 111. l., ill. Opp. 1848. máj. 26. 40. sz. 163. l.

s akik tiltakozó nyilatkozataikat szintén az *Opposition*ban hozták nyilvánosságra.⁵¹ S nyilván sok zsidó is olvashatta ezt a lapot, amely következetesen képviselte a zsidóemancipáció gondolatát; ezért lehetett, hogy az aszódi izraelita-magyar iskola ifjúságának a haza javára összeadott kevéske pénzét SCHMIDL Dávid főtanító éppen az *Opposition* szerkesztőségéhez juttatta el,⁵² vagy hogy a zsidó vallású egyetemi hallgatók IRÁNYI Dánielnek egy a zsidókra nézve sérelmes beszéde miatt ugyancsak CHOWNITZ lapjában adtak hangot nemtetszésüknek,⁵³ meg hogy az óbudai kékfestő-munkásokkal együtt (akik — mellesleg — szintén zsidók voltak) főnökük is ide küldte be a haza oltárára szánt húsz pengőforintját.⁵⁴

De olvashatták a lapot kishivatalnokok és más alsóbb beosztású alkalmazottak is, akik nyilván elégedetten fogadták a régi állami hivatalnoki kar magas illetményein háborgó cikkeket, s ezért azután az *Opposition*hoz fordultak gondjaikat és reményeiket megszólaltató leveleikkel.⁵⁵

És olvasták az *Opposition*ot az említetteken kívül más társadalmi rétegekhez és csoportokhoz tartozók, így ügyvédek, orvosok és diákok is.⁵⁶ A lap közönségének derékhada azonban — bármennyire meglepő lehet is ez első pillantásra — kétségkívül a polgárok sorából került ki. S ez szemmel láthatóan már a kortársak előtt sem maradt rejtve. Ezt bizonyítja például, hogy egy SCHOLL nevű nemzetőr saját bevallása szerint azért közölte júniusban egy nemzetőr-társaihoz intézett felhívását éppen ebben a lapban, mert abban a meggyőződésben volt, hogy az érdekeltek leggyorsabban így

51. Opp. 1848. jún. 17. 59. sz. 244. l., júl. 1. 70. sz. 288. l. — Együttérzéssel írt továbbá CHOWNITZ a pesti péklegények megmozdulásáról az *Opposition* 1848. máj. 4-i 21. sz. 82—83. lapján, más szakmabeliek sztrájkmozgalmáról pedig az *Opposition* 1848. máj. 10. 26. sz. 102. lapján. (Vö. a máj. 10-i tudósítással, Opp. máj. 10. 26. sz. 103. l.)
52. A zsidókérdést tárgyaló s a zsidók mellett szót emelő cikkeket ld. Opp. 1848. Probenummer, ápr. 9. 21., ápr. 11. 2. sz. 7., ápr. 14. 5. sz. 19., ápr. 18. 8. sz. 30., ápr. 22. 12. sz. 47., ápr. 26. 14. sz. 55—56. l. Az iskola 2 pengőforint 6 krajcárt küldött be az *Opposition*hoz (Opp. 1848. máj. 31. 44. sz. 178., 180. l.).
53. Opp. 1848. júl. 5. 73. sz. 298. l.
54. Erre nézve ld. a 49. jegyzetben már idézett helyet.
55. Így pl. a CULMANN-család egyik tagja — feltehetően Georg Philipp CULMANN budai telekbíró (*Pester und Ofner Wegweiser. Gemeinnütziger Kalender . . . auf das Gemeinjahr 1849*. Szerk. ALEXANDER BLASKOVITS h. és é. n. [Pest, 1848.] 79. l. — előbb az alacsony beosztású hivatalnokok rossz körülményeiről panaszkodott, majd a nép felfegyverzését sürgette (Opp. 1848. jún. 3. 47. sz. 291. l., jún. 10. 53. sz. 211. l.). Panaszos levelet intézett továbbá az *Opposition*hoz a Középponti Magyar Vasúttársaság néhány magyar tisztje (Opp. 1848. aug. 20. 113. sz. 456. l.), s itt tette szóvá sérelmeit DELL'ADAMI Agoston, Pest város algyámtyja (Opp. 1848. máj. 30. 43. sz. 174. l. — Vö. *Buda-Pesti utasító. Közhasznú idom 1848. szökö évre*. [Szerk. BLASKOVITS Sándor.] H. és é. n. [Bp. 1847.] 147. l.) is. — Más alkalmazottak panaszait ld. az *Opposition* 1848. aug. 9., 103. sz. 414. és aug. 17. 110. sz. 444. lapján.
56. FRANZ RAITSITS budai ügyvéd egyetértő sorait az *Opposition* aug. 13. 107. sz. 432. lapján közölték; SCHUMAYER Ignác józsefvárosi illetőségű seborvosnak NÁDOSY István posztókereskedő elleni panaszát az *Opposition* aug. 6-i 101. sz. 408. lapján tették közzé; ALEXYS Lajos, a magyaróvári mezőgazdasági főiskola hallgatója pedig naplójában emlékezett meg arról, hogy Pesten átutaztakor az *Opposition*ot olvasta. Közli VÖRÖS Károly: *Pest-budai hétköznapiak. Egykorú naplók és emlékiratok tükrében 1805—1848*. Bp. 1966. 67. l.

fognak tudomást szerezni róla. De ezt mutatja az is, hogy a róla napvilágot látott vádak a baloldallal köztudomás szerint határozottan szembenálló, magát azonban minél több polgártársa előtt tisztázni kívánó NÁDOSY István posztókereskedő is az *Opposition*ban látta célirányosnak visszautasítani. Amint ugyancsak erre vall az, hogy a húsvéti pozsonyi zsidóüldözés kezdeményezésével megvádolt Theodor EDEL kereskedő szintén CHOWNITZ hírlapját tekintette a legmegfelelőbb fórumnak tiltakozása közzétételére.⁵⁷ És hogy az *Opposition*ot a pesti és budai iparosok és kereskedők csakugyan olvasták, még inkább bizonyíthatja az a tény, hogy a lap hasábjain jóformán naponta lehetett találkozni gyakran közérdekű, többnyire azonban pusztán személyes panaszokat vagy éppenséggel vádaskodásokat tartalmazó s ezért sokszor csak fizetett hirdetéseként közölt levelek alján különféle mesterségeket folytató polgárok névaláírásaival.⁵⁸

A pest-budai polgárok tekintélyes hányada tehát buzgó olvasója volt az *Opposition*nak, jóllehet nagyrészükről korántsem állíthatni, hogy egyszersmind híve is volt volna a nyárspolgárisággal hadilábon álló radikális lapnak; többségükről — s alighanem még a sérelmeiket néki panaszolók egy részéről is — inkább azt gyaníthatjuk, hogy pusztán kíváncsiságból vagy friss hírekre s kivált újabb és újabb szenzációkra meg érdekeségekre vágyván forgatta a lapot rendszeresen. Hiszen a konzervatív nézeteiről ismert és választottpolgári múlttal bíró Josef KEHRER-ről például, aki vagyonos tímármester és háztulajdonos volt s akinek a naplójából kiderül, hogy olvasta a lapot,⁵⁹ igazán nem tételezhető fel, hogy erre az *Opposition* politikájával való egyetértése vagy rokonszenve készítette. És József ZARZECKI-ről, a lengyel származású háztulajdonosról és gyufagyárosról, akit 1850-ben a császáriak besúgójaként tartottak nyilván, még kevésbé tételezhető fel, hogy a májusi kölcsönjegyzés alkalmával felajánlott tíz pengőforintját a baloldal törekvései iránti helyesléstől indítva, nem pedig valamilyen hátsó gondolatból juttatta el éppen az *Opposition* szerkesztőségéhez . . .⁶⁰

57. W. SCHOLL felhívását ld. Opp. 1848. jún. 27. 66. sz. 270. l.; NÁDOSY nyilatkozatát: Opp. 1848. júl. 30. 95. sz. 383. l.; EDEL tiltakozását pedig: Opp. 1848. máj. 10. 26. sz. 104. l. — Vö. CHOWNITZ: *Geschichte* II. 47. l. jz.

58. Az *Opposition*hoz fordult pl. CSONTOSY György asztalos (jún. 8. 51. sz. 304. l.), MAYER Ignác kereskedő (jún. 8. 51. sz. 304. l.), Johann SINGER varga (aug. 4. 99. sz. 398. l.), Johann DÖRFLINGER varga (aug. 12. 106. sz. 426. l.), RÁTZ József szűrszabómester (aug. 13. 107. sz. 430. l.), Michael ASCH vagyonos kőműves (aug. 23. 115. sz. 464. l.), továbbá egy névtelen vargamester (aug. 24. 116. sz. 467. l.) és Carl WERSAK kávé (szept. 14. 134. sz. 534. l.). Az illetők közelebbi kiletére vonatkozóan az általuk megadott adatokon kívül a következő forrásokat használtam fel: *Ipar-czimtár 1847*. Pest [1846], FL PVL Matricula Cicum Pesthinensium, FL Buda városának levéltára, Matricula Civium Budensium, *Pesther und Ofner Wegweiser 1849*.

59. KEHRER Joseph: *Die Ereignisse von 14ten und 15ten März 1848 in der Stadt Pesth*. Országos Széchényi Könyvtár, Bp., Kézirattár, Quart. Germ. 713. 1849. jan. 7. II. 7. f.

60. Opp. 1848. máj. 22. 36. sz. 148. l. — Személyére tájékoztatást nyújt FL PVL Matricula civium Pesthinensium, valamint „A pesti policia titkoskönyvében bejegyzett pesti denunciánsok névlajstroma 1850-ből”. OL Kossuth-gyűjtemény. VÖRÖS Antal iratai b/575. Történeti adatok kivonatokban, másolatokban és jegyzetekben 166. sz. — Itt említendő továbbá, hogy olvasták a lapot olyan császári tiszték is, akikről bizonyosra vehető, hogy szintén nem rokonszenveztek az általa hirdetettekkel, sőt kifejezetten ellenségesen álltak szemben a lappal.

Ha viszont az ilyen beállítottságú olvasók meglétén nincs miért csodálkoznunk, még kevésbé csodálatos, hogy az *Opposition* érdeklődéssel tanulmányozta például BATHYÁNY miniszterelnök is, akitől pedig mi sem állott távolabb, mint hogy megszívlelje azokat az észrevételeket, amelyekkel a radikális lapok — köztük nem utolsósorban az *Opposition* is — kísérték kormányának tevékenységét. Jóllehet az *Opposition* szerkesztősége, amikor kiderült, hogy BATHYÁNYT olykor az *Opposition*ba mélyedve lehet látni a Széchenyi-ligetben, kapott az alkalmon, s az egyik következő lapszámban sietett azután a legmagasabb állású olvasójának — meg egy füst alatt mindjárt az ő kollégáinak is — lelkükre kötni, hogy csak olvassák is a lapot a jövőben is szorgosan, s jótanácsaiból merítsenek kellő okulást.⁶¹ A kollégák pedig — mit tehettek mást? — csakugyan olvasták a lapot maguk is. Mert ha okulni ők sem akartak is belőle, azt, hogy közvéleményformáló tényező, maguk sem vitathatták el. Mint ezt a sorok között még a baloldaltól BATHYÁNYNÁL is távolabb álló MÉSZÁROS Lázár hadügyminiszter is elárulja nekünk emlékirataiban, amelyekben a forradalom sajtójáról így ír:

„A hivatalos lap [a *Közlöny*] . . . a legunalmasabb, sőt unalmasabb volt talán a ‚Wiener Zeitung’-nál [is]. A minisztérium szeretett volna egy ízletesebb, a közvéleményt kifejtő lapot teremteni, azonban nem sikerült, s így az ‚Opposition’ s a ‚Márciusok’ bátran charivárizhattak.” „A pesti közönség . . . pedig a temérdek falragasz, bulletin, Extrablatt, karikatúra, továbbá az élcet kereső ‚Március’ meg az ‚Opposition’, ‚Kossúth Hirlapja’, ‚Der Ungar’, a ‚Pesti Hirlap’-ban és a sok hazug röpiratban elég mulatságot és tápot lelt.”⁶²

CHOWNITZ, ha olvashatta volna ezeket a sorokat, talán zokon vette volna, hogy MÉSZÁROS az ő közvéleményformáló munkásságát charivarizálásnak (magyarul: macskazenélésnek) minősítette (ámbár MÉSZÁROS nézeteinek ismeretében bizonyára nem lepődött volna meg ezen). Azt azonban, hogy MÉSZÁROS az ő lapját együtt említette a *Marcius Tizenötödikével*, a *Kossuth Hirlapjával* és a *Pesti Hirlappal*, nyilván méltányosnak tartotta volna. És joggal. Mert kétségtelen, hogy MÉSZÁROS, mikor ezt tette, túlértékelte az *Opposition*t, de az is kétségtelen, hogy CHOWNITZnak az *Opposition* képében néhány hónap leforgása alatt olyan minden más egykorú magyarországi német lapot felülmúló orgánust sikerült teremtenie, amely alkalmas lehetett arra, hogy a továbbiakban, az ellenforradalom fegyveres támadásának megindulása után az önvédelmi harc szervezésének is hatékony eszközévé váljék. És az *Opposition* az 1848 szeptemberét követő nehéz időkben csakugyan ezzé is lett — de immár megalapítója és szellemi atyja, CHOWNITZ nélkül. CHOWNITZ ugyanis augusztus második felétől fogva mindinkább ráértett arra, hogy az ellenforradalom fegyveres fellépésének a veszélye távoli fenyegetésből közvetlen eshetőséggé kezd átalakulni. Ez pedig mélységes aggodalmakat keltett benne. Hiszen abban, hogy a BATHYÁNY-kormány Béccsel megegyezést kereső politikája képes lesz elhárítani az ellenforradalmi veszélyt, mint kezdettől fogva nem, úgy ekkor sem tudott bízni. Ennek a politikának egy olyan erélyesebb politikával történő esetle-

61. Opp. 1848. jún. 17. 59. sz. 243. l.

62. *Mészáros Lázár emlékiratai*. Közreboacs. SZOKOLY Viktor. I. Pest, 1867. 247. l.

ges felcsereléséhez viszont, amilyent az előző hónapokban a baloldal s lapjában ő maga is hirdetett, most már szintén nem tudott reményeket fűzni, mert világossá vált előtte, hogy egy ilyen erélyesebb politikát a baloldal csak a forradalmi diktatúra eszközához folyamodva juttathatna érvényre, a baloldal hatalomátvétele pedig eltaszítaná a forradalom táborától a liberális nemesség zömét s ebben az esetben az ország éppúgy nem tudna kellő erőt kifejteni, akár abban az esetben sem, ha továbbra is a BATHYÁNY-kormány békülékeny politikája határozná meg a forradalom táborának vonalvezetését.

S egy ideig CHOWNITZ, igaz, látott mégis kiutat is: abban a nem elképzelhetetlen esetben, ha a vezetés nem marad többé a jelenlegi kormánytöbbség kezében, de nem is megy át a radikálisok kezébe, hanem KOSSUTH kezébe kerül. KOSSUTH ugyanis az augusztusvégi és szeptembereleji válságos napokban többször is jól látható jelét adta annak, hogy most már maga is éppoly határozott intézkedések megtételét tartja szükségesnek, mint amelyeneket a radikálisok sürgetnek, ezeket az intézkedéseket azonban nem egy forradalmi diktatúra talajára állva, hanem mindvégig az uralkodó által annak idején szentesített törvények előírásainak megfelelően létrejött országgyűlésre támaszkodva, azaz a törvényesség kereteit semmiben át nem hágva akarja foganatosítani. És ez CHOWNITZ szeme előtt megcsillantotta azt a reményt, hogy ilyen módon talán a nemesi zömnek a forradalom táborából történő kiválása nélkül is el lehetne érni erélyesebb politika diadalra juttatását, ez pedig mégiscsak elrettentené az ellenforradalmat. S kivált akkor éledtek fel ilyen remények CHOWNITZban, amikor JELLAČIĆ szeptember 11-i betörése után az országgyűlés többsége valóban KOSSUTH mögött látszott felsorakozni, s ennek hatására még az ellenforradalom legfőbb magyarországi szervezője, ISTVÁN főherceg nádor is kényszerítve érezte magát arra, hogy 16-án, engedve az országgyűlés felszólításának, személyesen álljon a JELLAČIĆ ellen vezényelt magyar sereg élére.

Azok a remények azonban, amelyek CHOWNITZban ekkortájt még éltek egy darabig, nem sokáig tartották magukat. Hamarosan kitudódott ugyanis, hogy ISTVÁN főherceg hat napi vezérkedés után cserben hagyta a sereget, s nádori tisztét is feladva, Bécsbe menekült. Ez pedig egyszeriben kétségtelessé tette CHOWNITZ előtt, hogy a helyzet menthetetlenné lett: hogy ISTVÁN főherceg távozásával veszendőbe ment a törvényes formák megőrzésének egyik szerinte nélkülözhetetlen biztosítéka, s hogy az udvar végérvényesen elszánta magát a magyar forradalommal való kíméletlen leszámolásra. Ahhoz meg, hogy a forradalom tábora képes lesz eredményes ellenállást tanúsítani, nem tudott reményeket fűzni.

S az a benne most egyik óráról a másikra kialakuló meggyőződés, hogy a magyar forradalom helyzete reménytelenné lett, saját személyes sorsára nézve is a legteljesebb kétségbeeséssel töltötte el: azzal a félelemmel, hogy JELLAČIĆ rövidesen esedékes pesti bevonulása után rettentő valósággá lesz, amit ő áprilisban még csak elméleti lehetőségként emlegetett, akkor azt írva, hogy ha az ellenforradalom „győz, és bosszúállásának véres áldozataként elbukom!”⁶³ Mert azt CHOWNITZ természetesen nem tudhatta, hogy az

63. Julian CHOWNITZ nyilatkozata (Opp. 1848. ápr. 17. 7. sz. 28. l.).

ellenforradalom némely hívei rövidesen egész névjegyzékeket fognak összeállítani a forradalom rövid úton felakasztandó hangadóiról s ezek közé őt is oda fogják sorolni,⁶⁴ azt azonban enélkül is bizonyosra vehette, hogy a fölött a hírlapi propaganda fölött, amelyet az előző hónapokban a forradalom és baloldala mellett, illetve az ellenforradalom — és személy szerint nem utolsósorban éppen JELLAČIĆ ellen kifejtett, az ellenforradalmi körök nem fognak szemet hunyni. S ebben a helyzetben persze tehetne volna azt is, amit sokan mások tettek, vállalva minden veszélyt, életük kockáztatását is, — az ő ereiben azonban nem PETŐFI vagy VASVÁRI vére csörgedezett. Még két nap sem telt el tehát ISTVÁN főherceg szökése után, s már CHOWNITZ is Bécsbe utazott,⁶⁵ majd további két hét múlva, amikor a császárvárosban újabb forradalmi felkelés robbant ki, onnan is tovább menekült.⁶⁶

Persze, hogy megfutamodása nem a legépületesebb dolog, azt maga is érezhette, s ezért — amennyire lehetett — igyekezett leplezni, hogy most egyik napról a másikra cserben hagyja azt az ügyet, amelyet április óta szolgált. S kivált kiadója előtt iparkodott megindokolni távozását — már csak azért is, mert MÜLLERrel eddig fele-fele arányban osztozott az *Opposition* kiadásain és bevételén s gondoskodni kívánt arról, hogy ha többé nem fog részesezni a lap hasznából, ezért olyan anyagi kárpótlást kapjon, amelynek a segítségével pénzügyileg megalapozhassa életének következő szakaszát. MÜLLERnek tehát azt adta elő, hogy azért határozta el magát a Bécsbe menetelre, mert a császárvárosban senki sem fejt ki kellő propagandát a magyar ügy mellett s így ott ő nagyobb hasznot hajthatna a magyar forradalomnak, mint amekkorát Pesten. És MÜLLERre hatottak is szavai, úgyhogy simán hozzájárult távozásához, sőt vita nélkül belement az anyagi kártérítés kifizetésébe is; csupán ahhoz ragaszkodott, hogy lapszerkesztőként ezután is CHOWNITZ jegyezze az *Opposition*t, mint akinek a neve egyik fontos tényezője a lap népszerűségének. Ez előtt a — rá nézve első látásra hízogó, de az adott körülmények között meglehetősen kellemetlen — kikötés előtt pedig CHOWNITZ is kénytelen volt fejet hajtani. Megbeszélésük tehát azzal zárult, hogy CHOWNITZ továbbra is a lap névleges főszerkesztője maradt, a tényleges szerkesztői munkát viszont eddigi állandó dolgozótársainak egyik legtevékenyebbikére, SCHULLERre ruházták, s őt CHOWNITZ gyorsan el is látta irányelvekkel, elsősorban azt kérve tőle, hogy a lapot ugyanabban az általa meghonosított „egészséges demokratikus szellemben” vigye tovább, amely eddig is oly sikeressé tette.⁶⁷

CHOWNITZ neve azonban mégsem díszelgett már soká a lapon. A névleges főszerkesztő ugyanis alig egy héttel Bécsbe érkezte után döbbenet értesülhetett arról (épp az *Opposition*ból), hogy szeptember 28-án a pesti töme-

64. Ld. erre DESSEWFY Emil gróf [?] harmadik memorandumát Felix SCHWARZENBERG herceghez a magyar sajtó és klubok megrendszabályozásáról és a forradalom vezetőinek kérlelhetetlen szigorral való megbüntetéséről. Bécs 1848. nov. — Közli ANDICS Erzsébet: *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben*. II. Bp. 1952. 200., 207. l.

65. Szeptember 25-i távozására vonatkozóan ld. CHOWNITZ: *Geschichte* II. 44. l.

66. CHOWNITZ további életútjára ld. az 1. jegyzetben említett munkát.

67. CHOWNITZ: *Geschichte* II. 44–47. l. — Az *Opposition* szept. 27-i 145. számának vezércikke már SCHULLER aláírással jelent meg, s ezután ez természetesen többször ismétlődött.

gek felkoncolták az ellenforradalom szálláscsinálójaként Pestre küldött LAMBERG Ferenc gróf császári altábornagyot s erről a népitételről az ő nevével fémjelzett lap „csaknem tetszés”-sel ír. Egy általa Bécsben éppen ekkor indított s ugyancsak *Opposition* névre keresztelt kérészetű lapocskában tehát sietett leszögezni, hogy ha a pesti *Opposition* „helyettes szerkesztője a továbbiakban is *efféle* cikkeket fog közölni, akkor ő azon lap főszerkesztőségét... tüstént feladja és nevének rajta történő feltüntetése ellen határozottan tiltakozik”.⁶⁸ Ennek a nyilatkozatnak azonban csupán annyi hatása lett, hogy MÜLLER október 10-től kezdve CHOWNITZ mellett SCHULLERT is társszerkesztőként jelölte meg a pesti *Opposition* fejlécén; CHOWNITZ neve viszont így is csak rajta maradt a lapon s a lap irányvonala sem változott. Holott CHOWNITZ aggodalmait időközben még inkább felfokozhatta, hogy az újabb bécsi forradalmi felkelés kirobbanása nyomán a Lajta balpartján is megkezdődött a forradalom és az ellenforradalom táborának fegyveres erőpróbája, a Magyarországról megfutamított JELLAČIĆ pedig éppen Bécsnek vette útját, azaz továbbra is a nyomában maradt. Hősünk tehát, mivel így állván a dolgok, többé a császárvárosban sem lelte helyét, október 8-án lóhalálában Brünnebe települt. Itt pedig legsürgetőbb tennivalóját abban látta, hogy egy levéllel immár közvetlenül MÜLLERT keresse meg és — meg-egyezésük semmibe vételével — most már egyenesen felszólítsa őt nevének a pesti *Opposition*-ról történő haladéktalan levételére. A nagyobb biztonság kedvéért azonban október 12-én megfogalmazott egy újabb sajtónyilatkozatot is (amelyet előbb a *Wiener Zeitung*, majd — némileg még ki is bővítve — a *Brünner Zeitung* hasábjain is megjelentetett), s ebben leszögezte, hogy ő szeptember 25. óta egyetlen sort sem írt a pesti *Opposition*-ba s ezen a lapon azóta az ő nevét mint szerkesztőt is jogtalanul szerepeltetik.⁶⁹ S így azután nagy nehezen mégis elérte, hogy neve — ha előbb nem is — október 22-én végül csak lekerüljön élete főművéről.

Am a lap élete ezzel egyáltalán nem ért véget; csupán annyi változás történt, hogy ettől fogva SCHULLER immár formálisan is egymaga szerkesztette az *Opposition*-t — egészen december 31-ig, mikor is a főváros kényszerű feladása miatt a lap megjelenése egyik napról a másikra megszakadt. Leg-alábbis egy időre. Mert Pest felszabadulása után, 1849. április 29-én az *Opposition* ismét feltámadt poraiból s július 8-ig, a főváros másodszeri, végérvényes elestéig megint hirdetőjévé lett a forradalom ügyének — előbb A. PFEILBOGEN, majd (június 19-től) VASFI Mór szerkesztésében.⁷⁰ Ezeknek a későbbi fejleményeknek azonban már egy másik fejezetet kellene szentelni a forradalom sajtójának történetében.

68. *Opposition* (Wien) 1848. okt. 3. 2. sz. 7. 1. — Ezt a kis lapocskáját egyébként a pesti *Opposition*-tól való megkülönböztetés kedvéért a *Die* névelő elhagyásával jelentette meg.

69. Mindezekről ld. CHOWNITZ: *Geschichte* II. 63. 1. — A nyílt levél: Julian CHOWNITZ: *Nothgedrungene Erklärung*. Brünn, 1848. okt. 12. *Wiener Zeitung* 1848. okt. 17. 285. sz. 943. 1.

70. BUSA i. h. — A fent említett — szerkesztőként és íróként VASFI nevet használó — orvosnak a tulajdonképpeni családneve EISLER volt (SZINNYEI: *Magyar írók* XIV. köt. Bp. 1914. 985–986. h.; *Fővárosi Lapok* 1887. 189. sz. 1391. 1.), s nem lehetetlen, hogy eltérő keresztneve ellenére is azonos volt azzal az Eduard EISLERREL, akivel mint CHOWNITZ régi barátjával és szerkesztőségi titkárával már találkoztunk.

EIN KAPITEL
AUS DER GESCHICHTE DER PRESSE VON 1848 IN UNGARN:
„DIE OPPOSITION“ VON JULIAN CHOWNITZ

M. S. LENGYEL

Im Frühling 1848, nicht lange nach der Entstehung der radikalen ungarischen Zeitung *Marczius Tizenötödike* (= Der 15. März), erschien in Pest ein deutschsprachiges Blatt, *Die Opposition*, die beabsichtigte auch die größere, deutschsprachige Hälfte der damaligen Bevölkerung von Pest über die revolutionären Ereignisse in radikaler Weise zu informieren. Redakteur war der in Neuhäusel (Érsekújvár, heute: Nové Zámky, ČSSR) geborene Julian Chownitz, der zu dieser Zeit bereits einen ziemlich bewegten Lebenslauf hinter sich hatte. Er hatte seine Laufbahn in der Kadettenkompagnie von Olmütz begonnen und war, nach Aufgabe seines Offiziersdienstes, mit hochfliegenden Plänen zur Literatur und zum Journalismus übergewechselt. Bald schloß er sich dem Lager der österreichischen Emigranten an. In seinen in Deutschland erschienenen Flugschriften wurde er zum Kritiker des Metternich'schen Regimes. 1847 kehrte er jedoch plötzlich nach Österreich zurück und wurde dort Kleinbeamter von Metternichs Gnaden. Die ungarischen Märzereignisse zogen ihn nach Pest, wo er sich mit der Hoffnung auf große Erfolge erneut dem Radikalismus zuwandte und *Die Opposition* herausgab. Dabei nutzte Chownitz den Umstand aus, daß die deutschsprachige Bevölkerung von Pest in Ermanglung eines radikalen Blattes sich nur mangelhaft über politische Ereignisse informieren konnte. Außerdem kam ihm zustatten, daß in Pest sogar die Regierungspolitik offen kritisiert werden durfte und er so nun auch seine aggressiv-kritischen Neigungen ausleben konnte.

Nach dem damaligen neuen ungarischen Pressegesetz brauchte Chownitz für die Gründung einer neuen Zeitung keine besondere Erlaubnis, es mußte lediglich vom Herausgeber oder vom Redakteur eine Kautions hinterlegt werden. Einen Verleger gewann Chownitz bald in Julius Müller, einen Miteigentümer der Buchhandlung der Gebrüger Müller, der zwar mit den radikalen Ansichten nicht sympathisierte, den aber das erzielbare Geschäft um so mehr interessierte. Nach einigem Hin-und-Her gelang schließlich auch die Versicherung der notwendigen Kautions durch eine auf das Innenstädtisches Haus der Mutter von Müller intabulierte Obligation.

Am Tage nach dem Erscheinen der Probenummer, dem 10. April 1848 abends, erschien die erste ordentliche Nummer des neuen Blattes in der Trattner-Károlyischen Druckerei. Ziemlich zwei Monate später erlaubte der Innenminister auch den Vertrieb über die Post.

Als sich die Leser, insbesondere seine ehemaligen Gegner, mit dem in der Probenummer veröffentlichten radikalen Programm bekannt machten, wurde nicht gezögert, dem Redakteur seine schon aus der Vergangenheit bekannten Verirrungen vorzuhalten. Aber die jungen Märzrevolutionären, diejenigen, die am meisten Grund und auch das Recht gehabt hätten, Chownitz nach seiner Vergangenheit zu fragen, nahmen ihn, wie auch andere Subjekte mit zweifelhafter Vergangenheit vorschnell in ihre Reihen auf. Er kam weitgehend ihrem vorschußweisem Vertrauen entgegen und vervolkstümlichte die radikale Politik so, daß sie weites Interesse fand. Damit wurde Chownitz zum erfolgreichen Dolmetscher der Ansichten der Märzjugend, besonders bei denjenigen, die von der ungarischen Presse aus sprachlichen Gründen nicht erreicht wurden.

Seine Zeitung erlangte schon in der kurzen Zeit von einem Vierteljahr unglaubliche Volkstümlichkeit. Das wird schon deutlich aus dem sich ständig vergrößernden Format der Zeitung: das ursprüngliche Kleinoktav-Format mit 4 Blättern änderte sich bald in Quart-Format und dann in Sekond-Format. Ab 70. Nummer zum 1. Juli 1848 erschien die Zeitung in Großfolio-Format. Dabei war im allgemeinen Chownitz nicht gezwungen, Formatänderungen mit Preiserhöhungen zu verbinden, was auf den beispiellosen Absatz der Zeitung hinweist, genauso wie die Tatsache, daß er von Nummern mit wichtigen Ereignisberichten 2-3, ja sogar bis 18 Auflagen drucken ließ.

Dieser, in nicht ganz drei Monaten erreichte, ungewöhnliche Erfolg, war in

erster Linie der Revolution zu verdanken, ferner dem, in deren Folge zunehmenden Interesse für politische Blätter, besonders solchen mit radikalem Inhalt. Das einzige in deutscher Sprache bestehende liberale Blatt, *Der Ungar* nahm hingegen ständig in seiner Abonnementszahl ab.

Der grosse Erfolg *Der Opposition* war aber auch ganz wesentlich den großen redaktionellen Eigenschaften von Chownitz zuzuschreiben, der mit dieser Zeitung das erste eigentliche Boulevardblatt von Pest zustandegebracht hatte. Sie war lebendiger, interessanter und schneller als alle anderen Zeitungen. Dazu trug ganz besonders die persönliche Einsatzbereitschaft von Chownitz bei, der ständig selbst bei allen wichtigen Ereignissen in der Stadt am Ort anwesend war und so über Streiks, Volksversammlungen, Demonstrationen und andere landeswichtige Geschehnisse aufgrund eigener Erfahrungen berichten konnte.

Dabei mußte Chownitz am Anfang sowohl selbst die Artikel schreiben als auch redigieren. Nach kurzer Zeit schon wurde es ihm aber möglich, sowohl einen Sekretär als auch andere Mitarbeiter anzustellen und sogar ständige bzw. gelegentliche Korrespondenten im Land und in Wien zu halten.

Neben der inneren Vervollständigung seiner Redaktionsorganisation entwickelte er auch weitere Methoden, seine Leser sofort von allen wichtigen Begebenheiten detailliert zu informieren. So ließ er bei größeren, die Allgemeinheit interessierenden Ereignissen Extrablätter erscheinen und von in breiten Kreisen Interesse erweckenden Artikeln *Der Opposition* wurden selbständige Flugblätter angefertigt. Um die Wiener Vorfälle umgehend berücksichtigen zu können, verlegte er den Erscheinungstermin der Zeitung Ende Mai vom Abend auf den Morgen, weil er dadurch die Nachrichten von Wien, die abends mit dem Schiff von dort eintrafen, noch aufnehmen konnte. Darüberhinaus schickte er auf besondere Schauplätze eigene Sonderberichterstatter. Im Vertrieb seines Blattes paßte er sich den revolutionären Zeiterfordernissen an, indem er wie andere radikale Redakteure die Zeitung auch auf der Strasse verkaufen liess. Zum größten Kummer seiner Gegner wurde das Blatt von der Pester Bevölkerung fleißig gekauft.

Die Opposition wurde von vielen gelesen, hauptsächlich von Pester und Ofner Einwohnern, denn das Blatt war ja auch in erster Linie für die Leser der Hauptstadt bestimmt, darunter vorerst für solche, die die radikalen Ansichten teilten, insbesondere für solche Gruppen, für die es immerwieder seine Stimme erhob, wie die Arbeiter, die Zunftgesellen, die Juden, die Kleinbeamten und andere niedere Angestellten. Außer diesen Bevölkerungsgruppen lasen jedoch auch Mitglieder übriger Gesellschaftsschichten, wie Advokaten, Ärzte und Studenten *Die Opposition*. Größtenteils lasen aber Pester und Ofner Bürger das Blatt, obwohl viele von ihnen vermutlich nur aus Neugierde und Sensationslust. Auch die Mitglieder der damaligen Regierung haben das Blatt aus Berufsgründen zur Beurteilung der politischen Lage gelesen, obgleich sie seine radikalen Ansichten selbstverständlich nicht teilten. Es ist zum Beispiel bekannt, daß der damalige Ministerpräsident Batthyány und der Kriegsminister Mészáros *Die Opposition* regelmäßig verfolgt haben.

Im September 1848 aber, als die Gegenrevolution sich offen gegen die ungarische Revolution wandte, erschrak Chownitz, wechselte erneut seine Richtung, ließ sein Blatt im Stich und floh aus Ungarn. Die Zeitung unterstützte jedoch weiter die ungarische Revolution, nun aber ohne ihren Gründer.

